

Муза Георгіївна Вієвська,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін,
Криворізький економічний інститут
ДВНЗ «Криворізький Національний Університет» МОН України,
проспект Поштовий, 54, м. Кривий Ріг, Україна

ДІАГНОСТИКА СТАНУ СФОРМОВАНOSTІ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ-МЕНЕДЖЕРІВ

У статті обговорюється проблема діагностики стану сформованості соціальної відповідальності у студентів спеціальності «Менеджмент організацій», що навчаються у вищому економічному навчальному закладі. Викладено загальну методiku проведення констатувального етапу дисертаційного дослідження, розкрито критерії, показники і рівні сформованості соціальної відповідальності майбутніх менеджерів з економіки. Розглядаються різні підходи до розуміння категорії «критерії сформованості соціальної відповідальності». Аналізуються найбільш розповсюджені у сучасній практиці вищої школи система показників критеріїв сформованості соціальної відповідальності, перераховано методик, що використані у дослідженні.

Ключові слова: діагностика, критерії, рівні та показники соціальної відповідальності, підготовка менеджерів у вищому навчальному закладі.

Проблеми формування, розвитку та виховання соціальної відповідальності у студентів вищих навчальних закладах різних форм власності розглядали у своїх працях Л. А. Барановська [1], І. О. Гладішева [4], А. Ф. Гулевська [5], І. Д. Кочетова [6], О. Р. Кривошеєва [7], Л. В. Крилов [8] та інші. Незважаючи на певний інтерес до проблеми з боку науковців, спостерігається різноманіття в обґрунтуванні критеріїв та рівнів сформованості соціальної відповідальності, лише дві роботи були виконані на базі економічних навчальних закладів, нажаль не вітчизняних.

Мета статті полягає у висвітленні діагностики стану сформованості соціальної відповідальності майбутніх менеджерів з економіки у фаховій підготовці.

Організація дослідно-експериментальної роботи, що була проведена нами реалізувалася відповідно до програми, яка об'єднувала в собі мету, завдання, гіпотезу, діагностичний інструментарій. Представимо програму одного з етапів дослідження. Перший етап якої, констатувальний експеримент, передбачав вирішення наступних завдань: з'ясування рівня сформованості соціальної відповідальності бакалаврів-менеджерів; аналіз тенденцій формування означеного складного особистісного утворення у вітчизняних вищих навчальних закладах; дослідження навчальних планів і робочих програм тих навчальних дисциплін, що їх вивчають майбутні менеджери на різних курсах у контексті формування соціальної відповідальності. Було також передбачено з'ясувати ставлення студентів до формування у них знань, досвіду соціально відповідальної поведінки, емоційного та ціннісного переживання соціально відповідальних вчинків та включення соціальної відповідальності у ієрархію особистісних цінностей майбутніх менеджерів з економіки, встановити рівень підготовленості науково-педагогічного складу до формування зазначеного особистісного утворення у майбутніх фахівців з управління під час їхнього навчання у вищому економічному

навчальному закладі. У процесі дослідження: «Теоретичні та методичні засади формування соціальної відповідальності майбутніх менеджерів з економіки у фаховій підготовці» вивчалася й аналізувалася система організації навчально-виховної роботи у Криворізькому економічному інституті Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, Обласного Комунального вищого навчального закладу «Інститут підприємництва «Стратегія», «Криворізькому Національному Університеті», Природничо-гуманітарному університету м. Седльце (Польща), Мукачівському державному університеті, Криворізькому факультеті Державного вищого навчального закладу «Запорізький національний університет», «Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського» зокрема кафедр менеджменту, економіки підприємств, маркетингу, обліку і менеджменту, міжнародної економіки, та ін. Всього на цьому етапі експерименту залучено 638 студентів. Необхідно зазначити, що студенти обраних вищих навчальних закладів навчалися за подібними навчальними планами (відхилення складає 15%-20%), мали приблизно однаковий обсяг лекційного й практичного навантаження. При проведенні дослідно-експериментальної роботи враховувались вимоги галузевих стандартів вищої освіти напрямку підготовки «Менеджмент» [3] з питань соціальної відповідальності. Відповідно до стандартів серед здатностей до виконання вирішувати завдання управлінської діяльності визначена здатність нести соціальну відповідальність за діяльність організації (враховувати та прогнозувати соціальні аспекти впливу ділової активності на працівників, споживачів, місцеві громади, суспільство; вирішувати загальні соціальні проблеми захисту довкілля, прав громадян, інтересів споживача, охорони здоров'я та безпеки життєдіяльності; дотримуватися етики ділового спілкування; реалізовувати відносини відповідальності за

допомогою сукупності етичних, правових та економічних норм у їх взаємозв'язку; нести персональну відповідальність за діяльність співробітників і всієї організації). Спираючись на стандарти та враховуючи сучасні вимоги ринку праці необхідна цілеспрямована робота вищих економічних навчальних закладів у визначеному напрямку. Дотримання вищезазначених вимог передбачає наявність у майбутніх менеджерів з економіки високого рівня сформованості соціальної відповідальності як цінності. При плануванні констатувального експерименту ми прийняли до уваги не тільки специфіку навчально-виховного середовища економічного вищого закладу, а й вікові особливості студентів-респондентів. Означений віковий період відповідає пізній юності, для якої характерні посилення працездатності, динаміка та активність пізнавальної діяльності, прагнення до незалежності, самостійності, захоплення новими діяльностями та здатність нести відповідальність за свою діяльність та вчинки[2;4;10]. Вікові особливості майбутніх менеджерів, що навчаються в економічному навчальному закладі передбачають їх усвідомлене прагнення до формування та розвитку здібностей, здійснення соціально відповідальної діяльності.

Розкриємо перше завдання констатувального експерименту. Рівні, критерії та показники сформованості соціальної відповідальності фахівців різних напрямків підготовки виокремлювали як вітчизняні так і закордонні дослідники. Ми враховували те, що вивчення та аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми діагностики соціальної відповідальності свідчить про різноманітність поглядів науковців на критерії оцінки рівня сформованості соціальної відповідальності.

На думку А. Ф. Гулевської[5] критеріями формування соціальної відповідальності студентів економічних спеціальностей виступають: когнітивний (правильне розуміння норм і правил економічної поведінки, орієнтація на них в процесі діяльності, які визначаються за допомогою анкетування); мотиваційний (сформованість мотивів соціально-відповідальної поведінки, які замірялися методикою дослідження самооцінки за допомогою процедури ранжування); діяльнісний (усвідомленість характеру дій, ступінь систематичності та успішності виконання навчальної і громадської роботи, які діагностувалися з використанням методики визначення локус контролю особистості). Діагностикою сформованості соціальної відповідальності у студентів, з точки зору І. Д. Кочетової [6,с.11], виступає сукупність наступних компонентів: когнітивного (сформованість знань про соціальну відповідальність), мотиваційно-ціннісного (сформованість мотивів соціально відповідальної поведінки у навчально-професійній діяльності та спілкуванні, моральні спрямування до реалізації відповідальних вчинків, вибір особисто значущої системи ціннісних орієнтацій), діяльнісного

(спрямованість на результат власних дій та вчинків у навчальній та суспільній праці, вираження причетності до спільної справи) та особистісного(потреба у саморозвитку, прагнення до самоактуалізації).

Л. А. Барановська [1,с.27] вважає, що базовими критеріями сформованості соціальної відповідальності студента є: ціннісно-сенсові - відображає відношення до іншої людини (духовне, соціально вибіркове, потребнісно - утилітарне, асоціальне) як ознака прояву ціннісно - сенсової сфери особистості студента, що виражається у співвідношенні модальностей «відповідальний перед» та «відповідальний за»; вибірково - орієнтований - виражається в усвідомленні студентом своєї самостійності, свого права на вибір, своєї відповідальності за прийняття рішень - особистісний вибір; соціально-праксеологічний - відображає участь студента у соціально орієнтованій діяльності. Визначені критерії сформованості соціальної відповідальності студентів в навчальній діяльності: обов'язковість у виконанні наміченого; доведення початої справи до кінця; забезпечення якісного виконання діяльності. О. Р. Кривошеєвою вивчена сформованість соціальної відповідальності студентів фізкультурного вищого навчального закладу, виявлені визначальні параметри: саморозуміння, самоповага і готовність до активності[7]. Крилов Л. В. розкриваючи особливості виховання соціальної відповідальності на факультеті фізичної культури та спорту визначив та обґрунтував концептуальний, цільовий, змістовий, організаційно-діяльнісний, оцінно-результативний компоненти сформованості означеного поняття[8].

І. А. Гладишева [4, с. 177] виявляючи та обґрунтовуючи педагогічні умови ефективності виховання соціальної відповідальності у студентів недержавного вузу, вважає, що критеріями сформованості соціальної відповідальності та ефективності її виховання у студентів недержавного вузу виступає синтез наступних компонентів: когнітивного (система засвоєних особистістю знань про сутність прав та обов'язків, про норми та правила поведінки людини у соціумі, про засоби його регулювання в соціально-професійному суспільстві, які визначились за допомогою опитувальних методик: мотиваційного (ієрархія мотивів соціально відповідальної поведінки, моральні прагнення до реалізації відповідальних вчинків, спонукання свідомо регулювати власну діяльність, які вимірювалися методикою дослідження самооцінки за допомогою процедури ранжування) та діяльнісного (здатність та готовність людини здійснювати свідомий вибір лінії поведінки, приймати рішення, оцінити їх наслідки, які діагностувалися з використанням методики визначення локус контролю особистості, спостереження, тестування, методики незалежних характеристик).

Загальним у всіх дослідників є визнання вагомої значущості кожного компоненту структури та його критеріїв оцінки такого складного особистісного

утворення як соціальна відповідальність. Підґрунтям вибору діагностичних процедур у траєкторії нашого дослідження є розуміння соціальної відповідальності у сукупності з мотиваційно-ціннісним, когнітивно-операційним, емоційно-вольовим та рефлексивно-регулюючим компонентами. Рівні соціальної відповідальності майбутніх менеджерів з економіки: доконвенціональний, конвенціональний, післяконвенціональний.

Для реалізації основних завдань дослідження нами було використано такі теоретичні й емпіричні методи: аналіз педагогічної літератури з проблеми дослідження для визначення підходів до виокремлення критеріїв, показників та рівнів соціальної відповідальності студентів та зокрема майбутніх менеджерів з економіки, систематизація теоретичних положень для визначення та уточнення концептуальних засад організації освітнього процесу у вищих навчальних закладах, анкетування, включене педагогічне спостереження, експертна оцінка викладачів і студентів, мікро твір, тестування, педагогічне спостереження,

ранжування, кількісна обробка, якісний аналіз результатів дослідження та ін.

Підрахунок середнього балу за всіма показниками здійснював експериментатор. Кількісне вираження індивідуального рівня сформованості соціальної відповідальності було визначено за формулою

$$\frac{Kp1 + Kp2 + Kp3 + Kp4}{4}$$

Ксв=

4

Де Ксв - індивідуальний рівень сформованості соціальної відповідальності майбутніх менеджерів з економіки;

Kp1, Kp2, Kp3, Kp4 - середня оцінка за кожним критерієм.

За результатами констатувального експерименту було виявлено розуміння студентами сутності соціальної відповідальності, стан досвіду соціально відповідальної поведінки студентів, місце соціальної відповідальності у ієрархії особистісних цінностей майбутніх менеджерів з економіки що є складовою рівнів соціальної відповідальності. Частково методи, що використані у дослідженні наведені у табл. 1.1

Таблиця 1.1

Методики, що використані у дослідженні

Методика	Мета дослідження	Індикатори
Рівень суб'єктивного контролю Дж. Роттера	Визначення психологічної готовності майбутніх менеджерів з економіки усвідомлювати відповідальність за те що відбувається	- усвідомлення відповідальності за те, що відбувається; - зроблено вибір у співвідношенні особистісної та соціальної спрямованості відповідальності
Ціннісні орієнтації М.Рокіча	Вияв актуальності соціальної відповідальності як цінності	- пропаганда цінності соціальної відповідальності серед студентів; - відстоювання цінності соціальної відповідальності.
Включене педагогічне спостереження	Вияв поведінкових реакцій студентів у ситуаціях соціальної взаємодії	- демонстрація соціально відповідальної поведінки; - прояв ініціативи у ситуації соціально відповідальної поведінки; - прояв позитивних емоцій у ситуації соціально відповідальної поведінки; - різноманіття форм і засобів прояву соціальної відповідальності;
Анкетування	Оцінка рівня знань про сутність соціальної відповідальності, розуміння її ролі в житті людини	- знання про соціальну відповідальність; - відношення до вчинків відповідальної поведінки; Усвідомлення цінності соціальної відповідальності у знайомих та незнайомих ситуаціях.
Експертна оцінка викладачів, студентів	Вивчення думки викладачів та студентів про сформованість соціальної відповідальності у студентів спеціальності «Менеджмент організацій»	- оцінка викладачами, та студентами знань майбутніх менеджерів з економіки про соціальну відповідальність; - характеристика відношення студентів до соціально відповідальної поведінки; - включення соціальної відповідальності у ієрархію цінностей студентів.
Мікротвір «Що для мене означає соціальна відповідальність»	- визначення ресурсу соціальної відповідальності; - визначення рівня знань студентів про соціальну відповідальність; - демонстрація досвіду соціально відповідальної поведінки;	- оцінка знань студентів про соціальну відповідальність; - Характеристика відношення студентів до соціально відповідальної поведінки; - включеність соціальної відповідальності у ієрархію цінностей студентів;

	- вираженість у студентів емоційного відношення; - включення соціальної відповідальності у ієрархію цінностей.	- аналіз власних дій.

Під час експерименту було встановлено, що у вищих навчальних закладах, які увійшли до експериментальної бази створено всі умови для підвищення рівня соціальної відповідальності бакалаврів-менеджерів в процесі професійної підготовки, однак низький рівень продемонстрували, залежно від критерію, від 8,06% до 15, 54% опитаних студентів, а критичний рівень зафіксовано за критеріями мотиваційно-ціннісного рівня та рефлексивно-регулюючого. Конвенціональний рівень продемонстрували 53,2% студентів, на до конвенціональному рівні соціальної

відповідальності виявлено 35,24% бакалаврів-менеджерів випускного курсу, після конвенціональному 11,56%. Отже, в результаті вивчення практики фахової підготовки майбутніх менеджерів з економіки, а також з'ясування стану сформованості у них соціальної відповідальності, встановлено, що освітній процес у вищих навчальних закладах має суттєві резерви для вдосконалення. Подальшого дослідження потребує закордонний досвід технології формування соціальної відповідальності в умовах вищої освіти

ЛІТЕРАТУРА

1. Барановская Лариса Альбертовна Формирование социальной ответственности студента в социокультурном образовательном пространстве: автореф. дис. на соискание ученой степени докт. пед. наук: спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования»/ Л.А. Барановская. – Чита, 2012. – 42с.
2. Выготский Л. С. Психология/ Л.С. Выготский. -ЭКМО-ПРЕСС,200. -1008с.
3. Галузеві стандарти вищої освіти з напрямку підготовки «Менеджмент», Введ.24.05.200р. – К.:Міністерство освіти та науки України, 2000. – 124с.
4. Гладышева И. А. Педагогические условия воспитания социальной ответственности у студентов негосударственного вуза: дис. ...канд. пед. наук: 13.00.02/Гладышева Ирина Александровна. – Кострома, 2006. – 227с.
5. Гулевская Альфия Фаиловна Педагогические условия формирования социальной ответственности студентов экономических специальностей: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук: спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования»/ А. Ф. Гулевская. – Комсомольск-на-Амуре, 2010. – 22с.
6. Кочетова И. Д. Педагогические условия развития социальной ответственности у студентов высших учебных заведений: дис. ...канд. пед. наук: 13.00.08/Кочетова Ирина Дмитриевна. –Хабаровск, 2011. – 239с.
7. Кривошеева Ольга Робертовна Формирование социальной ответственности студентов физкультурного вуза: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования»/ Кривошеева Ольга Робертовна. – Омск., 2007. – 24с.
8. Крылов Леонид Витальевич Педагогические условия воспитания социальной ответственности у студентов университета: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теория и методика обучения и воспитания (социальное воспитание в общеобразовательной и высшей школе»/ Л.В. Крылов. – Кострома, 2010. – 23с.
9. Леонтьев Д. А. От социальных ценностей к личностным: социогенез и феноменология ценностной регуляции деятельности/Д. А. Леонтьев//Вестник МГУ. -1997. - №1. - С. 20-27. - Серия 14: Психология.
10. Эльконин Д. Б. Избранные психологические труды/Д. Б. Эльконин. - М.: Педагогика,2004. - 560 с

Муза Георгиевна Виевская,

*кандидат педагогических наук, доцент кафедры социальногуманитарных дисциплин,
Криворожский экономический институт ГВУ
«Криворожский Национальный Университет» МОН Украины,
проспект Почтовый, 54, г. Кривой Рог, Украина*

ДИАГНОСТИКА СОСТОЯНИЯ СФОРМИРОВАННОСТИ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ БУДУЩИХ БАКАЛАВРОВ-МЕНЕДЖЕРОВ

В статье обсуждается проблема диагностики состояния сформированности социальной ответственности у студентов специальности «Менеджмент организаций», которые учатся в высшем экономическом учебном заведении.

Цель статьи заключается в освещении диагностики состояния сформированности социальной ответственности будущих менеджеров экономистов в профессиональной подготовке.

Организация опытно-экспериментальной работы, которая была проведена нами реализовалась в соответствии с программой, объединяющей в себе цель, задание, гипотезу, диагностический инструментарий. Констатирующий эксперимент, предусматривал решение задач: изучение уровня

сформированности социальной ответственности менеджеров бакалавров, анализ тенденций формирования, указанного сложного личностного образования в отечественных высших учебных заведениях; исследование учебных планов и рабочих программ тех учебных дисциплин, которые изучают будущие менеджеры на разных курсах в контексте формирования социальной ответственности.

Было также предусмотрено выяснение отношения студентов к формированию у них знаний, опыта социально ответственного поведения, эмоционального и ценностного переживания социально ответственных поступков и включения социальной ответственности в иерархию личностных ценностей будущих менеджеров экономистов, установить уровень подготовленности научно-педагогического состава к формированию указанного личностного образования у будущих управленцев во время их учебы в высшем экономическом учебном заведении. В статье раскрыты критерии, показатели и уровни сформированности социальной ответственности будущих менеджеров экономистов. Рассматриваются разные подходы к пониманию категории «уровни сформированности социальной ответственности». Анализируются наиболее распространенная в современной практике высшей школы система показателей, критериев сформированности социальной ответственности, перечислены методики, используемые в исследовании. Отмечается, что в высших учебных заведениях, вошедших в экспериментальную базу созданы все условия для повышения уровня социальной ответственности бакалавров-менеджеров в процессе профессиональной подготовки, однако низкий уровень продемонстрировали, в зависимости от критерия, от 8,06% до 15, 54% опрошенных студентов, а критический уровень зафиксирован по критериям мотивационно-ценностного уровня и рефлексивно-регулирующего. Следовательно, в результате изучения практики профессиональной подготовки будущих менеджеров экономистов, а также выяснения состояния сформированности у них социальной ответственности, установлено, что образовательный процесс в высших учебных заведениях имеет существенные резервы для совершенствования. Дальнейшее исследование мы видим в изучении зарубежного опыта технологии формирования социальной ответственности в условиях высшего учебного заведения.

Ключові слова: діагностика, критерії, рівні і показателі соціальної відповідальності, підготовка менеджерів в вищому навчальному закладі.

Muza Viewskaya,
Ph.D. in Pedagogy (Candidate of Pedagogical Sciences), Associate Professor,
Associate Professor at the Faculty of Socio-humanitarian disciplines,
Kryvyi Rih Institute of Economics,
54, Poshtovyi Boulevard, Kryvyi Rih, Ukraine

DIAGNOSING FORMATION OF THE FUTURE BACHELORS-MANAGERS' SOCIAL RESPONSIBILITY

The article is devoted to diagnostics techniques enabling the designation of social responsibility formation of the students majoring in "Management" at higher economic institutions.

The purpose of the article is to highlight the diagnostics of the formation state of the future economy managers' social responsibility during their professional training.

Organization of the experimental work done by us is implemented in accordance with the program that combines goal, objectives, hypothesis and diagnostic tools. The ascertaining experiment was provided for the solution of the following tasks: ascertaining the formation level of the bachelors-managers' social responsibility; analysis of trends in formation of the aforesaid complex within domestic institutions of higher education; research of educational plans and work programs of those academic disciplines that are studied by future managers within different academic courses in the context of social responsibility formation.

It was also envisaged to find out the students' attitude towards the forming of knowledge, experience of socially responsible behaviour, emotional and value-oriented feelings in regard of socially responsible actions as well as integration of the sense of social responsibility into the hierarchy of personal values of the future economic managers, to detect the level of preparedness of the research and teaching staff for the formation of the designated personal formation within future managing professionals during their period of study at institutions of higher economic education. The article reveals the criteria, indicators and formation levels of the future economy managers' social responsibility. Various approaches to understanding the category of "the formation levels of social responsibility" are considered. The article also carries out the analysis of the system of criteria of social responsibility formation which are most commonly used in modern higher education; there is given a list of the methods applied in the research. It is reported that all the conditions required to raise the level of bachelors-managers' social responsibility during their professional training have already been elaborated in institutions of higher education and have been used as the experimental base, however there was shown a low level by the students under experiment - 8.06%-15.54%; depending on particular criteria, and critical levels there were registered the criteria of motivation and value-orientation as well as reflexive-regulatory levels.

Thus, studying the practice of future economy managers' professional training enabled assertion of the formation state of their social responsibility, it is designated that the educational process in higher education has significant room for improvements. Further research is required for international experience exchange in the sphere of

technologies facilitating the formation of social responsibility under conditions of higher education.

Key words: diagnostics, criteria, levels and indicators of social responsibility, future managers' training at an institution of higher education.

Подано до редакції: 12.09.2016 р.

Рекомендовано до друку: 26.09.2016 р.

Рецензент: д.пед.н., професор І. М. Богданова
